

TEN GELEIDE

L. Candau
Voorzitter

Erfgoed in gevaar in Laken? De "lithotheek".

Weinig mensen zullen vermoeden dat er zich in Laken, aan de Leopold I-straat 297-299, een merkwaardige opslagplaats bevindt van de Belgische Geologische Dienst, thans een departement van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Dit depot, dat normaal niet te bezichtigen is, was uitzonderlijk opengesteld tijdens de Erfgoeddag van 17 april 2005.

Een lithotheek (van het Grieks lithos, wat gesteente betekent) is een verzameling van diverse steensoorten, in dit geval niet minder dan 45 lopende km boorkernen van onderzoeksboringen die in de Belgische ondergrond werden uitgevoerd.

Hier worden de resultaten bewaard van boringen die na 1980, toen de dienst deze locatie betrok, in België werden gedaan. Oudere collecties berusten nog in de verzamelingen van het Instituut voor Natuurwetenschappen. Daar zal men dan ook terecht moeten voor stalen of monsters van het "laekenien", de zandsteenformaties die typisch waren voor de Zennevallei, maar ook ver daarbuiten.

Er zijn de laatste 25 jaar geen boringen in het Brusselse Gewest meer uitgevoerd. Misschien wat ten onrechte, want uit de analyse van satellietmetingen zou blijken dat de bodem hier met een halve millimeter per jaar stijgt. Niet spectaculair, maar wel tegen de algemene gang van zaken. De oorzaak zou de stijging zijn van de grondwaterspiegel, en dat dan door de insijpeling van oppervlaktewater. In verband daarmee heeft de dienst recent toch nog een onderzoek gedaan op vraag van de uitbater van de kwekerij van waterkers die zich te Laken bevindt, tussen de Van Praetlaan en de Vuurkruisenlaan, in de bedding waar Leopold II ooit een trein wou laten rijden tot aan het koninklijk kasteel. Het vervuilde oppervlaktewater schijnt daar stilaan het water dat uit bronnen opstijgt te verdringen.

Maar dat de dienst meedeed aan de Erfgoeddag met het thema "Gevaar!" houdt ook verband met de bedreigde toekomst. De hangars waar het depot in ondergebracht is, zijn eigendom van het Ministerie van Economische Zaken (waar de dienst vroeger van afhing). Dat heeft sinds enkele jaren een vooropzeg betekent, omdat het er andere – eigen – diensten wil onderbrengen. De federale instellingen, waartoe de dienst behoort, dreigen door de opmars van gewesten en gemeenschappen een beetje tussen wal en schip te vallen. Omdat ook andere van die instellingen op zoek zijn naar mogelijkheden tot uitbreiding werden een aantal dossiers samenge-

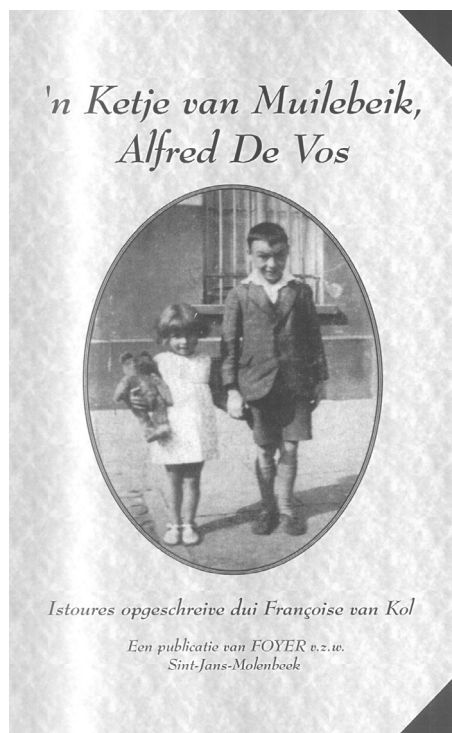
voegd. En als een mogelijke oplossing werd een groot gebouw van een sinds lang gesloten steenkoolwasserij in Binche (Henegouwen) vooropgesteld. Probleem bleek wel dat het gewicht van de boorkernen veel te zwaar was om op de verdiepingen te worden ondergebracht. Vermoedelijk is het gebouw waardevol industrieel erfgoed, want om het uitzicht niet te verstoren is men dan gaan denken aan een ondergrondse opslagplaats van meerdere verdiepingen. Ook geen sinecure, met een ondergrond die in het verleden sterk verstoord is door de steenkoolwinning. De jongste vooruitzichten zijn dat de dienst nog minstens tot 2008 in Laken zal blijven "in vooropzeg"...

Dit alles volgens de deskundige uitleg die ter plaatse werd verstrekt (voor alle duidelijkheid: normaal is hier geen personeel ter plaatse, het gaat enkel om een depot).

'n Ketje van Meulebeik, Alfred De Vos

Een boek, oorspronkelijk in het Frans uitgegeven als "Propos recueillis par Françoise van Kol", is nu verschenen in een versie in het Molenbeeks dialect. Het is een publicatie van FOYER vzw maar de vertaling kwam tot stand dankzij de hulp van de "Academie van het Brussels" die er met 5 mensen aan werkte.

Er is trouwens ook een CD gemaakt met tekstfragmenten uit het boek, ingesproken door o.a. Jos Chabert, Robert Delathouwer, Sven Gatz, Anнемie Neyts, om ons tot de politici onder hen te beperken.

De Alfred De Vos die hier zijn levensverhaal vertelt werd in 1918 in Molenbeek geboren als jongste uit een gezin van zes, de anderen waren meisjes. Hij vertelt over zijn kinderjaren, de levensomstandigheden toen, zijn schooltijd. In 1934 werd hij telegrambesteller, en na zijn legerdienst in 1937-1938 ging hij bij De Post werken. Hij was onder meer "facteur" in Neder-Over-Heembeek. In 1946 stopte hij daarmee en probeerde verschillende stielen als zelfstandige, tot hij in 1952 bij de politie van Molenbeek kwam waar hij 27 jaar zou blijven.

Zijn herinneringen gaan wel vooral over de periode daarvoor, dus van kort na de eerste wereldoorlog tot enkele jaren na de tweede. Dus een getuigenis van het hele interbellum, zoals beleefd door een gewone werkmens. Dat is op zichzelf al een zeldzaamheid.

Maar hij is tevens een verteller met veel gevoel voor humor die zich haarfijn gebeurtenissen en omstandigheden van vele jaren terug weet te herinneren.

Zijn rondgang door het oude Molenbeek - waarbij hij met veel details van veel straten huis aan huis bijna beschrijft welke winkels of cafés er waren, welke stielmannen er woonden - doet denken aan de bijdragen die de be-treunde André Merens voor LACA Tijdingen heeft geleverd.

Hij gaat diep in op het dagelijks leven, met ook zijn penibele kanten. Maar ook over volksvermaak: de kinderspelen, de kermissen, de danszalen, de eerste cinémas, de sport, de processies, de eerste communie, enz.

Ook over de werkomstandigheden bij de verschillende beroepen die hij heeft uitgeoefend.

Aparte hoofdstukken gaan over de speciale wijk aan de vaart, over de trams.

Alles bijeen een breed panorama van het leven zoals het was, en dat zal in Laken toen niet veel anders geweest zijn.

De versie in het dialect is wel even wennen, maar heeft ongetwijfeld een speciale "saveur".

Het werk is geïllustreerd met heel wat afbeeldingen uit de tijd van toen, en ook met verklarende tekeningen die Alfred De Vos zelf gemaakt heeft.

Het boek telt 165 pagina's en kost € 15. Het is te verkrijgen bij FOYER vzw (Werkhuizenstraat 25, 1080 Brussel, tel. 02/411.74.95, e-mail foyer@foyer.be) of bij Boekhandel Tropismes (Prinsengalerij, 1000 Brussel). Er is ook een cd met liedjes in het "Meulebeiks" die eveneens € 15 kost.

Publicatie "Ernest Salu" en ander nieuws van Epitaaf

Epitaaf stelde op 12 april 2005 een mooie uitgave voor, een tweetalig boekje van 76 blz., uitgegeven met de steun van de VGC en de Vlaamse Gemeenschap¹.

In een inleidend essay gaat Eric de Kuyper in op zijn - en onze? - relatie met kerkhoven en grafkunst.

Volgt een fotoreportage van zwart-wit opnamen die Nadine Tasseel gemaakt heeft van het beeldhouwersatelier kort na het overlijden van Ernest Salu III in 1988, toen de vzw Epitaaf het gebouw in erfpacht had genomen. De foto's tonen de organisch gegroeide orde (of wanorde?) die in de loop der jaren in de verschillende vertrekken was gegroeid, voor ze leeg gemaakt werden om ze tot museum te transformeren.

¹ Kostprijs 12,5 EUR - te verkrijgen bij Epitaaf, Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16, 1020 Brussel (opgelet: dit is niet doorlopend open!)

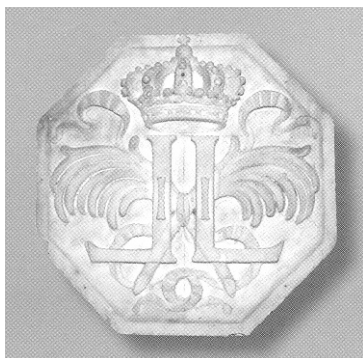
In een afsluitende bijdrage brengt Linda Van Santvoort onder de titel "Het voormalig beeldhouwersatelier Salu. Drie generaties grafkunst" een kort geschiedkundig overzicht.

Maar er werd tevens een nieuwe ruimte van 70 m² in gebruik genomen, het "Open Depot". Hierin worden niet alleen gipsen modellen en mallen uit het atelier Salu tentoongesteld, maar ook uit het atelier Beernaert. Dat was dan weer een "grafzerkmakersbedrijf" naast het kerkhof van Elsene, dat met sloping werd bedreigd en waar door de Regie der Gebouwen in samenwerking met Epitaaf een reddingsoperatie werd opgezet. Ook hier weer twee generaties (één minder dan bij Salu): Antoine Beernaert werkte onder meer aan de restauratie van het Brusselse Stadhuis. Zijn zoon Emile Joseph Beernaert (1859-1930) bouwde de zaak uit tot een van de voornaamste ateliers, dat grote delen uitvoerde van het Koninklijk Kasteel van Laken, van het Koloniaal Museum in Tervuren, de Arcade van het Jubelpark en de Venetiaanse galerijen in Oostende.

*Model Ionisch kapiteel
Atelier Beernaert*

Verdere restauratiewerken zijn gepland. In de winter 2005 zouden de Fonteinzaal en het modeleeratelier onder handen worden genomen, en zou in de doorgang naar de wintertuin een nieuwe ingang en ontvangstruimte worden gerealiseerd, met vestiaire en bookshop.

*Model cassette Arcadeboog
Jubelpark*

Als alles naar wens verloopt zou het Museum voor Grafkunst & Centrum voor Funeraire Archeologie in de lente van 2006 - ruim 15 jaar na het begin - volwaardig moeten zijn uitgebouwd.

Maar in het najaar van 2005 zou alvast nog een beperkte tentoonstelling worden gehouden naar aanleiding van het Art Nouveau-jaar, met schaalmodellen van grafmonumenten in Art Nouveau.

En tijdens de Open Monumentendagen van 17 en 18 september 2005 zal speciaal aandacht worden besteed aan de graven van de grondleggers van België, 175 jaar geleden, die op het kerkhof van Laken te zien zijn.

LACA wenst de initiatiefnemers van Epitaaf veel succes!

Tentoonstelling "UITGEBEEND!" – Vlaamse beeldhouwers in Brussel na W.O. II

Op Erfgoeddag opende in het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel (AMVB) een tentoonstelling die mede op initiatief van de Erfgoed-

cel Brussel van de VGC tot stand kwam en gerealiseerd werd door Philippe Braem.

Het thema van de Erfgoeddag was dit jaar "Gevaar!", en men kan dit begrijpen als erfgoed in gevaar: het verdwijnen van de Vlaamse middenstand, in dit geval de beenhouwers, uit het straatbeeld. Ook in Laken een bekend verschijnsel. Vandaar ook de titel "Uitgebeend!".

Het idee is eigenlijk gerijpt uit vorige projecten rond mondelinge geschiedenis, waarin Carlo Jengember een reeks interviews van Vlaamse beenhouwers afnam die terugkeken op hun voorbije beroepsleven. Deze inter-

views kunnen beluisterd worden in de tentoonstelling.

Alain Géronnez maakte een fotoreportage van tientallen etalages van beenhouwerijen, ook te zien op de cd-Rom die bij de publicatie hoort die voor deze gelegenheid is uitgegeven.

De bekende kunstenaar Wim Delvoye toont beelden van Artfarm, een project op een boerderij in China waar varkens worden gekweekt om er tattoo's op aan te brengen ("lard pour l'art") maar dan wel op een diervriendelijke manier...

Maar de hoofdmoot van de tentoonstelling zijn de honderden documenten, foto's, werktuigen, meubels, die een beeld oproepen van de stiel zoals die vroeger werd uitgebaat en die werden uitgeleend door tal van archiefinstellingen en musea, maar ook door heel wat particulieren.

Verdwenen beenhouwerij in de Wandstraat

Er was ook een actieve samenwerking met de Brusselse Beenhouwersbond, de Landsbond der Beenhouwers en de school voor voeding Elishout. Het boekje van 72 pagina's dat bij de tentoonstelling hoort, bevat teksten van Erik de Cuyper en andere schrijvers of schrijfsters, en van Philippe Braem en Carlo Jengember. Het kost € 12.

De tentoonstelling loopt nog tot 13 augustus, alle dagen behalve zondag en maandag, in het AMVB, Arduinkaai 28 (achter de KVS), 1000 Brussel. De toegang is gratis.

Voor meer inlichtingen: AMVB 02. 512.42.81. Een aanrader.

"Bijdrage tot de kennis van de geschiedenis, de constructiewijze en de restauratieproblematiek van de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Laken".

In "Brussel deze Week" van 3 maart 2005 verscheen een artikel getiteld "Onze-Lieve-Vrouw van Traagte", waarin nog eens de lijdensweg van de restauratie van de kerk belicht wordt.

Blijkbaar is er thans dankzij Beliris, het samenwerkingsakkoord tussen de federale en de hoofdstedelijke overheid, 500 miljoen € beschikbaar, waarvan volgens de werfleider van "Group Monument" een 20 miljoen € naar de werken aan de kerk van Laken zullen gaan, al kunnen die nog een tien jaar duren.

Wij wensen hier alleen de aandacht te vestigen op een eigenaardige publicatie. Onder de titel die hierboven staat, heeft een collectief bestaande uit Karel Breda, Yves De Windt, Lode De Clercq, Dionys Van Gemert, Aletta Rambaut en Pierre Berger in 2002 ineigen beheer een lijvig werk uitgegeven (322 p.) . Eigenlijk is het de voorstudie die de tijdelijke vereniging van de firma's waarin deze personen actief zijn in 2000 heeft ingediend bij het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur in het kader van een offerte-aanvraag voor de restauratie van de kerk.

Volgens de auteurs kreeg die studie het maximum van de punten van de jury. "Om redenen, die niet alleen buiten ons bevattingsvermogen liggen, maar ook buiten het voorstellingsvermogen van vele andere betrokkenen, werd door het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur evenwel een laureaat van de wedstrijd gekozen, waarvan de studie als middelmatig en onvolledig was bestempeld door de jury."

Wij zullen ons hierover niet uitspreken, maar willen enkel signaleren dat de indieners ervoor geopteerd hebben de voorstudie in eigen beheer te publiceren. Een grote oplage zal die uitgave - die enkel bij intekening tegen de niet geringe prijs van € 125 kon bekomen worden - wel niet gekend hebben. Wij vonden - eerder bij toeval - een exemplaar in de Hoofdstedelijke Bibliotheek aan het Muntplein (in de verzameling over Brussel: 718.1 BIJD).

In de Nederlandstalige Bibliotheek van Laken werd de bestelling geannuleerd, misschien omdat het werk niet meer verkrijgbaar was. In de Fransstalige bibliotheken van het Brusselse Gewest is volgen de catalogi geen exemplaar voorhanden...

Nu kan men zich wel vragen stellen bij het nut van sommige onderdelen van de publicatie, zoals de zeer uitvoerige kostenberekening van de restauratie (p. 148-214), waar de opdracht uiteindelijk toch aan een andere groep is toegewezen.

Maar er zijn ook interessante hoofdstukken (de publicatie is tweetalig, in die zin dat sommige hoofdstukken in het Nederlands en andere in het Frans zijn), zoals het historisch onderzoek (p. 9-39), waarin onder meer de aandacht wordt gevestigd op de inspirerende rol van de Duitse architect Karl Friedrich Schinkel die een ontwerp maakte voor een "middeleeuwse" kathedraal waarin nogal wat elementen van de kerk van Laken kunnen worden teruggevonden.

De hoofdstukken die rechtstreeks betrekking hebben op de restauratie gaan dieper in op de problematiek van de diverse soorten gebruikte natuursteen, de afwateringsproblemen, de duivenoverlast, enz. In het hoofdstuk over de restauratie van de brandglasramen (p. 105-121) worden er foto's of blauwdrukken van alle glasramen

gebracht(en?) een vrij uitvoerig overzicht van de geschiedenis van de 65 gebrandschilderde glasramen. Een zeer uitgebreide fotoreportage (p. 236-322) tenslotte brengt een goed overzicht van de vele beschadigingen en problemen waarmee de kerk vandaag nog te kampen heeft.

Tot besluit: niet echt een "leesboek", maar wel een publicatie waaraan iemand die belangstelling heeft voor de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Laken niet kan voorbijgaan.

De kapel van het Brugmannziekenhuis beschermd

In Brussel deze Week van 21 april 2005 verscheen het bericht dat deze kapel door staatssecretaris voor Monumenten en Landschappen Emir Kir

op de beschermingslijst is geplaatst. De kapel in het door Horta ontworpen Brugmannziekenhuis werd in 1912 gebouwd, boven het mortuarium. In 1982 werd elders een nieuw lijkenhuis gebouwd, maar de kapel zelf bleef in gebruik tot begin dit jaar. Er zal nu een conferentiecentrum in gemaakt worden, met een foyer en twee congreszaaltjes. Tenminste als de centen voor de restauratie en verbouwing (zo 'n 3 miljoen eur) gevonden worden...

LACA heeft een artikelenreeks (of een publicatie in andere vorm) over de geschiedenis van het Brugmannziekenhuis op stapel staan.

Laken-ingezoomd

Het Gemeenschapscentrum De Zeyp van Ganshoren heeft onlangs een nieuwe website voor het publiek opengesteld. Iedereen die over een internetverbinding beschikt kan eens een kijkje gaan nemen op www.ganshoren-ingezoomd.be. Dat wordt als het ware het "digitaal geheugen" van Ganshoren. Er staan momenteel al meer dan 700 oude foto's en postkaarten op, 568 posters of affiches van activiteiten die in het Gemeenschapscentrum plaatsvonden, meer dan 5.000 pagina's volledige jaargangen van tijdschriften uit Ganshoren, een 500-tal teksten of persartikels over de gemeente, en een tweetal films.

Het is geen lukraak bijeengooien van al die documentatie: er zijn telkens een aantal zoekcriteria ingevoerd zoals jaartal of periode van 10 jaar, gebeurtenis, verenigingen, sectoren, gebouwen, straten, wijken, bijzondere collecties, familiealbums. Door een combinatie van verschillende criteria kan er gericht worden gezocht.

Deze methodiek, waaraan toch een paar jaar gewerkt is om ze op punt te stellen, biedt een antwoord op een vraag waar LACA reeds een tijd mee worstelde: hoe kunnen we de enorme collecties van onze verzamelaars op een gestructureerde manier ontsluiten.

We gaan immers een stap verder dan het materiaal digitaal te bewaren en zo te beschermen tegen verlies of vernietiging. Het kan door elke geïnteresseerde op gelijk welk moment ook geraadpleegd worden.

Bovendien is het een interactieve website: iedereen die zich geroepen voelt kan zelf documenten invoeren van op zijn pc via het internet. Privépersonen die in hun familiealbum duiken, maar ook verenigingen, scholen, enz. die hun eigen geschiedenis willen tonen. Er zullen wel minimale controles worden ingesteld om de relevantie en de juistheid van de gegevens te controleren. Voor degenen die niet over een scanner, pc of internetverbinding beschikken, is het mogelijk hun documenten op enkele plaatsen waaruit ze kunnen kiezen te laten inscannen en weer mee te nemen, dus zonder risico op verlies.

Maar in eerste instantie zal de ploeg van LACA zich erop toeleggen de reeds bestaande digitale verzameling op het net te zetten en van commentaar te voorzien. Een heel werk!

LACA zal hierbij vooral de geschiedkundige aspecten behandelen. Onze partner het Gemeenschapscentrum Nekkersdal zal instaan voor de activiteiten die bij hen hebben plaatsgevonden, en voor een selectie uit de artikels die in De Nekker zijn verschenen. Een tweede partner is de Plaatselijke Openbare Bibliotheek van Laken, die de website, die uiteraard ook in de bibliotheek te bezoeken is, zal promoten.

Gezamenlijk hebben we een subsidieaanvraag voor de instapkosten ingediend bij de Stad Brussel, op het budget "Steun aan culturele verenigingen" van Bruno De Lille, Schepen van Vlaamse Aangelegenheden. Uit goede bron vernamen we dat de adviescommissie ons dossier gunstig heeft beoordeeld (we hebben trouwens reeds twee jaar een projectsubsidie gekregen).

We zijn van plan zo vlug mogelijk met dit project te starten en zullen onze leden op de hoogte houden van de vooruitgang.

Boekje Maria-Christina en Fransmanstraat.

LACA heeft een boekje in A5 formaat gemaakt met 39 afbeeldingen van verdwenen handelszaken (winkels, café's) van de Maria-Christinastraat en de Fransmanstraat. Die keuze werd bepaald doordat het Town Centre Management "Hart van Laken", waarmee hiervoor werd samengewerkt, deze winkelstraten als doel heeft. Tijdens het weekend "Laken mijn geheime tip" van 11 en 12 juni 2005 werd het boekje voorgesteld in de lokalen van deze organisatie, Maria-Christinastraat 106. Een selectie van vergrotingen van de oude foto's of postkaarten werd er tentoongesteld. We beleefden de verrassing dat een respectabele grootmoeder zichzelf herkende in het kleine meisje op een foto van de "Crêmerie de Dixmude" van de familie Nys in de Fransmanstraat. Overigens was de familie helemaal niet van Diksmuide, maar de boter van die streek had toen de reputatie de beste van het land te zijn. Het kijkboekje, met slechts minimale commentaar bij de illustraties, probeert de huidige buurtbewoners en andere geïnteresseerden een idee te geven van hoe deze Lakense winkelstraten bij uitstek er vroeger hebben uitgezien.

Het is de koop tegen de prijs van 3 EUR in de Nederlandstalige bibliotheek in Nekkersdal, Bockstaellaan 107.

Misschien is het de voorloper van een reeks boekjes die LACA zou willen uitgeven over verschillende wijken en straten van Laken, puttend uit het beeldmateriaal van onze verzamelaars Eric Christiaens en Daniel Van Kriekinghe.

Vernieuwing abonnementsgelden

Met het huidige nummer (vierde in de reeks), wordt het werkjaar 2004/2005 afgesloten. Mogen wij u vragen het lidgeld voor het komende werkjaar 2005/2006, bedragende de som van 7,5 € bij middel van het hierbijgevoegde formulier op onze rekening over te schrijven.

Wij danken u bij voorbaat voor de prompte betaling en drukken tevens onze erkentelijkheid uit voor uw trouw lidmaatschap en uw niet aflatende belangstelling voor onze werking!

Koninklijke Verblijfplaats. -- Gemeente Laken.

VROEGE MARKT

Het Kollegie van Burgemeester en Schepenen van Laken brengt het publiek ter kennis dat eene Vroege Markt gehouden wordt op het voorplein der Willemsplaats 's Maandags, 's Woensdags en 's Vrijdags van elke week :

Van 6 tot 8 1/2 ure in Januari, Februari, November en December.
Van 5 tot 8 1/2 ure in Maart en October.
Van 5 tot 7 1/2 ure in April en September.
Van 4 tot 7 1/2 ure in Mei, Juni, Juli en Augustus.

Eene gewone markt wordt ook gehouden op dezelfde plaats, alle andere weekdagen van 6 tot 11 ure 's morgens.

Op deze markten worden alle eetwaren verkocht, zooals aardappelen, groenten, boter, kaas, eieren, fruit, gerookt en gezouten vleesch, versch varkensvleesch, gevogelte, wild, visch, bloemen, kleine boomen, zaden en hofbloemen.

Het Kollegie mag de verkoop van andere goederen toelaten. Een plaatsrecht, later vast te stellen, zal ontvangen worden te beginnen van 1 Januari 1914.

Het Kollegie van Burgemeester en Schepenen heeft ook de eer de belanghebbenden aan te kondigen, dat er premien zullen toegestaan worden aan de verkoopers op het einde des jaars, volgens het getal hunner aanwezigheden, de zuiverheid, de kwaliteit en de hoeveelheid hunner goederen.

Laken, den 17 Maart 1913.

Door het Kollegie :

De Gemeentesekretaris, A. Manchel	Het Kollegie, E. Bockstael
---	--------------------------------------

DE VERDWENEN FILMZALEN VAN LAKEN

Wim van der Elst

Onze aandacht werd getrokken door twee artikels in *Anderlechtensia* nr. 115 van maart 2005, het driemaandelijks tijdschrift van onze zustervereniging Geschied- en Heemkundige Kring van Anderlecht.

Het eerste: *LE CINEMA ERASME. Vie et mort d'une salle de cinéma de quartier*, is blijkbaar een samenvatting uit het boek van Michel Ginter uit 1977 : *Cinéma de quartier*, uitgegeven door de Direction générale de la Jeunesse et des Loisirs du Ministère de l'Éducation nationale et de la Culture française. Het beschrijft de teloorgang van de filmzaal Erasme in de Veeweydestraat te Anderlecht die het maar van 1958 tot 31 december 1976 uithield.

Maar er kwam wel een tweede leven, zoals beschreven wordt in het artikel van Robert Diederich: *Erasme maakt plaats voor CVA en VCA*. Het gebouw werd inderdaad in 1978 aangekocht door het toenmalige Ministerie van Nederlandse Cultuur en ter beschikking gesteld van de Centrale van het Brussels Amateurtoneel. In 1988 startten de verbouwingen en in januari 1992 werd een gloednieuwe theaterzaal geopend. Het CBA werd CVA, Centrum voor Amateurkunsten, en intussen VCA, Vlaams Centrum voor Amateurkunsten.

Maar we vroegen ons vooral af of het mogelijk zou zijn voor Laken iets soortgelijks te maken. Na enig zoeken vonden we in onze eigen *LACA Tijdingen* van december 1994 een stukje van Daniel Van Kriekinghe, *De bioscoopzalen van Laken*. Dat steunde dan weer op een publicatie uit 1994 *Inventaire des salles de cinéma de la région de Bruxelles, réalisé pour le compte de la Région de Bruxelles, Service des Monuments et Sites, par l'asbl "La Rétine de Plateau"*(dirigé par Dirk De Blicke et Eric Vauthier, établi par Marc Crunelle, annoté par Raymond Van Thournout).

De benaming van deze vzw is een knipoogje naar de Belgische natuurkundige Joseph Plateau, die ontdekte dat het menselijke netvlies foto's die vlug genoeg na elkaar volgden als een continu beeld zag, en daardoor aan de basis van de ontdekking van de film lag.

Anders dan Michel Ginter, die blijkbaar in 1977 gebruik kon maken van de archieven van de familie De Herdt die naast de pas gesloten filmzaal Erasme nog andere cinema's in Brussel uitbaatte, moesten de samenstellers van deze inventaris andere bronnen aanboren. In totaal vonden ze een 450-tal verdwenen filmzalen op slechts 249 adressen. Vele zalen veranderden in de loop van de tijd immers verschillende keren van naam. Van slechts 176 daarvan, op 140 adressen, vonden ze genoeg

gegevens om er een "fiche" van te kunnen opstellen, vooral gebaseerd op de dossiers voor bouwvergunningen en latere verbouwingen in het Stadsarchief.

Bovendien kan de inventaris hoe dan ook geen aanspraak maken op volledigheid.

Daniel Van Kriekinghe gaf in 1994 slechts een kort overzicht van 5 filmzalen uit Laken waarover een "fiche" voorhanden is, en vermeldde er nog 3 andere. Bedoeling was in latere afleveringen op basis van deze technische fiches meer aandacht te besteden aan deze filmzalen, maar om een of andere reden is dat er nooit van gekomen. Daniel Van Kriekinghe was zo vriendelijk het werk waarover we het hier hebben te schenken voor de documentatie van LACA. Daardoor kunnen we proberen de belofte van in 1994 toch nog te vervullen.

Maar vooreerst dit: Laken heeft sinds 1988 **KINEPOLIS** op zijn grondgebied, sindsdien uitgegroeid tot het belangrijkste bioscoopcomplex van het land. Maar het is niet zo dat dit de doodsteek heeft gegeven aan de wijkfilmzalen. De laatste in Laken waren al in 1975 en 1976 verdwenen. Het is de opkomt van de televisie na 1958 die ze de das heeft omgedaan.

Laken was ook geen alleenstaand geval. Als we de 176 fiches overlopen vinden we volgende aantallen sluitingen: 1971 4; 1972 3; 1973 4; 1974 5; 1975 9; 1976 6. Er waren natuurlijk ook sluitingen daarvoor en daarna, maar nergens treffen we zulke concentratie aan in enkele opeenvolgende jaren.

De gegevens vermeld door Michel Ginter, afkomstig van het Nationaal Instituut voor de Statistiek, spreken boekdelen. Het aantal bioscoopbezoekers in de Brusselse agglomeratie evolueerde als volgt:

- 1960 19.191.716 (100%)
- 1966 10.957.425 (57%)
- 1973 7.153.916 (37,3%)

Maar daar kwam bij dat in 1975 52% van alle filmzalen minder dan 10% van de totale ontvangsten opstreek, terwijl 15% van alle zalen goed was voor meer dan 56% van de ontvangsten. De conclusies van Ginter stellen hiervoor, tenminste te Brussel, de zalen uit het stadscentrum verantwoordelijk, die een steeds groter aandeel van een slinkend publiek wisten aan te trekken. Dat deden ze door hun zalen te verbouwen tot meerdere zalen van verschillende afmetingen, zodat ze meerdere films tegelijk konden aanbieden. Wanneer een nieuwe film enkele weken gelopen had in de grootste zaal, konden ze hem nadien soms een jaar lang vertonen in steeds kleinere zalen, en er winst uit blijven halen. Daardoor bleven ook hun exclusiviteitsrechten op die film langer lopen, en waren de betere films al lang uit de mode eer ze in de wijkbioscopen

geraakten. De filmzalen uit de periferie konden de investeringen niet meer opbrengen om soortgelijke verbouwingen te doen, en bovendien konden ze voor hun programmering niet aan de films geraken die ze nodig zouden hebben gehad. Een vicieuze cirkel...

De samenstellers van de inventaris kwamen tot de conclusie dat in 1991 de hecatombe al voltrokken was. Maar laat ons nu naar de Lakense filmzalen kijken. We groeperen ze per wijk.

In de Maria-Christinastraat waren er niet minder dan drie. Als we van de vaart omhoog lopen, komen we eerst de **WAGRAM** tegen op nr. 89, drie huizen verder dan het Atheneum rechts.

Dat was wel de laatste in de tijd. Op 3 mei 1955 werd een bouwvergunning afgeleverd om een atelier waar wollen stoffen (bonneterie) werden gemaakt af te breken en er een cinema te bouwen. Architect was Roger Lemaire (die ook de filmzalen Piron, Elsense steenweg, Star, Anneessensplein en Cinevox, Nieuwstraat op zijn actief heeft).

De zaal had een L-vorm, 18,5 m diep, vooraan aan de scène 8,2 m breed maar achteraan aan de ingang maar 6,5 m. In totaal 135 m².

Er waren 376 plaatsen waarvan 236 parterre in 20 rijen en 140 op het balkon op 15 rijen.

Het scherm mat 7 m x 3,8 m en hing op een afstand van 22,5 m van de projectiecabine op het tweede verdiep.

De zaal was versierd met acajou lambrisering in triplex, op de zijmuren panelen bekleed met stof, en wanlampen in smeedijzer met bloemen. Het hellend plafond had drie lichtkoepels.

In de inkomhal waren er aan beide kanten drie deuren naast een centrale kassa. Een hellend vlak gaf daarachter toegang tot de zaal, met een trap naar het balkon.

De gevel had boven de ingang over de hele breedte een publiciteitspaneel, voortgezet door een uitspringende luifel, zoals nog te zien is op de foto's uit 1995.

Achter de vensters van de eerste verdieping lagen de toiletten, achter die van de tweede verdieping de projectiecabine.

De filmzaal werd gesloten op 17 juni 1976. Op 4 februari 1977 werd een

toelating afgeleverd om er het gelijkvloers te nivelleren en er een tentoonstellingszaal voor tapijten van te maken. Later kwam er een meubelmagazijn, een verkoopzaal voor tweedehands meubelen en "antiek", en een dierenwinkel waar men honden, katten, vogels, hagedissen, enz verkocht en allerlei soorten voedsel voor de dieren. We hebben een programma uit 1958.

Aan de overkant treffen we iets hoger op de nrs. 100-102 de **ODEON** aan. Die bestond al van vroeger als een theater en wordt in 1914 al gesignaleerd als Cinéma de l'Odéon.

Maar op 15 juli 1930 werd een bouwvergunning verleend voor ingrijpende wijzigingen: afbraak van de gelijkvloerse gevel om een bredere ingang te maken, verbreding van de toegang tot de zaal, wijziging van de scène, installatie van sanitair en nieuwe projectiecabine. Architect was Gaston Ide (van hem waren ook de Capitole, Gulden Vlieslaan, de Palace,

Wayezstraat, en de Commodore, Nieuwbrugstraat).

De nieuwe rechthoekige zaal mat 25 m x 12 m, goed voor 300 m².

Er waren 807 plaatsen waarvan 415 parterre op 27 rijen, 258 op het eerste balkon in 15 rijen, waarvan telkens 49 op uitsprongen aan de zijkanten die tot aan de scène liepen, en 134 op een tweede balkon op 8 rijen dat geen uitsprongen had.

Het scherm mat 6 m x 5,5 m en hing op 26 m van de cabine op de tweede verdieping.

De gevel was 10,8 m breed en had oorspronkelijk drie toegangen, die vervangen werden door een art-decohal over de ganse breedte met zes deuren en aan beide zijkanten een kassa en daarachter een trap naar de balkons.

Er was oorspronkelijk een

60

C I N É

ODEON

47, Ch. d'Anvers • BRUXELLES • Tél. 17.55.99

Vendredi, Lundi, Mardi, Mercredi à partir de 4.30 h.
Jeudi, Samedi et Dimanche à partir de 2 heures

PROGRAMME

Vendredi 10 au Lundi 13 Janvier 1958

ENFANTS ADMIS

Le Massacre de Rio Grande

Joel Mc Crea Félicia Farr
 Jeff Morrow

AU MEME PROGRAMME

Printemps sur glace

Les vedettes de ce film sont actuellement à Bruxelles au Palais des Sport pour la féerie d'hiver.

PENDANT L'ENTR'ACTE demandez le délicieux

CHOCO-GLACE ARTIC

5 francs le bâton

Mardi 14, Mercredi 15, Jeudi 16 Janvier

Un Amour pas comme les autres

avec
Doris DAY

Une émouvante histoire d'Amour qui vous réchauffera le cœur

AU MEME PROGRAMME

UN DESSIN ANIME et L'ANIMAL ANTIQUE

du rire et encore du rire

diepe scène en daarvoor een ruimte voor het orkest. Later werd dat in een orkestbak op de scène zelf ondergebracht en werd het scherm 3,4 m achteruit gebracht.

Op 11 oktober 1935 werd de naam gewijzigd in **RIO**.

Op 1 oktober 1948 werd een toelating bekomen om het platte markies te herbouwen als een schuin vlak. Op 30 januari 1954 mocht architect François De Bondt ingrijpender verbouwingen uitvoeren aan de gevel en in de zaal. Er kwamen 954 plaatsen, waarvan 586 parterre in 31 rijen en 368 op het eerste balkon in 20 rijen. Het tweede balkon werd afgeschaft.

Het scherm mat nu 12 m x 5 m en stond op 32 m van de projectiecabine. De zaal was versierd met golvende lijnen op de zijmuren en lichtgolven aan het plafond.

In 1962 werd een nooduitgang gemaakt die langs een deur uitgaf in de Maria-Christinastraat.

De gevel was nu 13 meter breed en er waren zes dubbele ingangseuren onder een boog met een centrale kassa daarachter. Er kwam een breed publiciteitspaneel en daarboven een gebogen luifel, die we nu nog kunnen zien. Achter de vensters op de eerste verdieping waren de toiletten en achter die van de tweede verdieping de projectiecabine.

In 1967 waren de plaatsen herleid tot 700. De laatste voorstelling vond plaats op 26 juni 1975.

Misschien was het die van "Les Bidasses en Folie", zoals te zien is op een foto toen er grote wegeniswerken in de straat aan de gang waren.

Einde 1975 kreeg de s.a. Louis Delhaize de toelating om er een mini-discount te maken. De gevel werd bewaard, inclusief de luifel en de twee masten die tot boven het dak reiken. Binnen werd de vloer gelijk gemaakt en werd een vals plafond gemaakt op 3,10 m hoogte. Daarboven zou het interieur van de zaal bewaard gebleven zijn.

We beschikken over een plan van de gevel, de foto waarvan boven sprake, een latere foto uit 1995, en een programma uit 1958.

Nog hoger aan de linkerkant, op nr. 198, vinden we **CHRISTINE**. Hiervoor werd op 1 december 1931 een bouwvergunning verleend om een cinéma gelijkvloers en een danszaal van 300 m² in de kelder te maken. Architect was Guillaume Du Croix (die ook de Lutetia Palace in de Nieuwstraat bouwde).

De rechthoekige filmzaal mat 35,5 m x 14 m, in totaal 497 m².

Er waren niet minder dan 1125 plaatsen: 834 parterre in 40 rijen en 291 op het balkon op 15 rijen. Het scherm mat 6 m x 4,8 m en hing op 36,5 m van de projectiecabine.

Er was een nooduitgang die uitgaf in de Ketelsstraat.

De gevel was 9 m breed met links de toegang tot de danszaal en rechts een helling naar de zaal met een grote trap naar het balkon.

DU 24 AU 30 JANVIER 1936

au CHRISTINE-CINÉ
Le plus grand succès de la petite SHIRLEY TEMPLE

Le Petit Colonel
avec LIONEL BARRYMORE

ET VERS L'ABYSSINIE, Reportage
ENFANTS ADMIS

à l'ASTRA-CINÉ
MEG LEMONNIER - PILLS et TABET, dans

Princesse Czardas
LA CÉLÈBRE OPÉRETTE

ET
QUELLE VEINE, Une heure de fou-rire

CARTE PERMANENTE

Valable pour 1, 2, 3 ou 4 personnes tous les jours, SAUF LE DIMANCHE. IL SERA PERÇU :

Aux parquets	2 fr.	au lieu de 3 francs
" fauteuils	3 fr.	au lieu de 4 francs
" réservées	4 fr.	au lieu de 5 francs
" balcons	4 fr.	au lieu de 5 francs
" loges	6 fr.	au lieu de 7 francs

Impr. BILLIER, 77, rue de Molenbeek, Brux. - Tél. 26.02.79

De zaal moet beschadigd geweest zijn bij een bombardement op Pasen 1943. Op 15 december 1944 werd de toelating bekomen het plafond en de zaal te herbouwen.

De balkonplaatsen werden herleid tot 157 op 13 rijen. Er was nog steeds een dancing met 126 plaatsen.

Plannen uit 1950 om de gevel een monumentaler uitzicht te geven werden niet uitgevoerd. Wel werd in 1955 de scène nog aangepast.

De laatste voorstelling vond plaats op 26 juni 1975.

Op 11 februari 1977 werd toelating gegeven voor de ombouw tot een commerciële ruimte, met ondergrondse parking. Er kwam een schoenenwinkel, en de gevel werd weggestopt achter platen.

We beschikken over een plan van de gevel, een programma

uit 1936 met Shirley Temple als kind-ster (dat tevens diende voor de ASTRA, wellicht werden beide cinema's toen uitgebaat door eenzelfde familie), en programma's uit 1956 en 1958.

Een andere reeks filmzalen vinden we aan de overkant van de vaart, aan de Antwerpse steenweg. Op nr. 47 was de **PANTHEON**. Daarvoor werd op 28 september 1921 een bouwtoelating gegeven om achter een bestaande winkel een cinema op te trekken en het gebouw met een verdieping te verhogen. Architect was A. Lagache (hij bouwde ook de Orient Palace en de Palace in de Nieuwbrugstraat, en de Victoria Palace aan de Kiekenmarkt).

De rechthoekige zaal mat 32 m x 7,5 of 240 m², dus redelijk klein.

Er waren ook maar 482 plaatsen waarvan 370 parterre op 37 rijen en 112 op het balkon in 9 rijen. Het scherm mat 4,4 x 3,5 m en hing op 33 m van de projectiecabine.

De zaal was versierd in Louis XVI-stijl, met wandpijlers, guirlandes, schilden...

De gevel was 8 m breed en de ingang lag onder een grote boog in witte steen met het uithangbord. In 1926 werd een markies gebouwd met drie bogen.

In 1935 veranderde de benaming in **REX**, en in 1946 in **ODEON**.

In 1952 waren er 500 plaatsen, in 1955 werden die herleid tot 450. Er werd een luifel over de ganse gevel aangebracht.

In 1961 werd het gebouw afgebroken en vervangen door een nieuwbouw waarin in 1968-1969 een filmzaal **CINEMA GREC** zou gehuisvest zijn, die enkel in de weekends films bracht.

In 1974 werd het een parkeergarage. We beschikken over een plan van de gevel en programma's uit 1955, 1958 en 1959.

Op nr. 413 was de **CINE ROYAL**. Daar was voorheen al een danszaal in een achterbouw. In 1921 werd het blijkbaar een filmzaal en werd een venster van de gevel veranderd in etalage. De linkeringang was een koetspoort. We kennen geen afmetingen of aantal plaatsen. De zaal zou maar van 1921 tot 1928 in gebruik zijn geweest.

Maar einde jaren '30 kwam er het **ANVERS PALACE**, dat gebombardeerd werd op 8 mei 1944. Toelating tot afbraak werd verleend op 17 november 1944. Maar de zaal moet heropgebouwd zijn, want ze was nog in de jaren '50 in gebruik. In 1994 was er een parkeerterrein.

Verder was er op nr. 219, van 1908 tot 1922, nog een filmzaal **CADE**, waarover we niets meer weten.

En aan de Koninginnelaan, maar aan de overkant van de vaart, waren er op nr. 199, in 1906 of 1907, een **CINEMA KRUGER** (Frédéric en Herman Kruger baatten meerdere filmzalen uit onder de benaming The Imperial Bio) en op nr. 209 een **CINE DE LA RENAISSANCE**, waarover we evenmin iets weten.

In het centrum van Laken waren er nog de zaal **CENTENAIRE**, op de Houba de Strooperlaan 276, die volgens Daniel Van Kriekinghe uitgebaat werd van 23 februari 1957 tot maart 1969. Hiervan hebben we een programma uit 1962, toen er een Vlaamse film werd vertoond: "De Ordonnans" (café zonder bier) met Bobbejaan Schoepen.

En op het J.B. Willemsplein 48 was er de **ASTRA**, volgens Daniel Van Kriekinghe in bedrijf van 1931 tot in 1967. Hiervan hebben we het kaartje met Shirley Temple uit 1936, een programma zonder jaartal en een uit 1957.

Tenslotte was er ook nog een filmzaal op de Mutsaard in de Wandstraat 115, de **LUX** (van 1939 tot 1967). Volgens getuigenissen in de wijk verzameld door Liliane Verhaeghe, kwam die er kort voor de tweede wereldoorlog in een zaal die gebouwd werd achter het café op nr 113 dat uitgebaat werd door Malvine. Er is nu een Veritaswinkel gevestigd.

Maar als we even over het muurtje kijken hebben we ook nog twee filmzalen in Neder-Over-Heembeek. Daar werd in 1929 aan de Frans Vekemansstraat 131 de feestzaal Familia gebouwd in het parochiecentrum. In 1930 startte men er met de **KINEMA FAMILIA**.

Een publicitair artikel in *Het Nieuwsblad* van zondag 28 augustus 1932 geeft een idee van de programmering in de beginjaren (nog van de stomme film...): Ramon Novarro in *Ben Hur*, met het volledig orkest van de Cameo op 25 december 1930, in *Oud-Heidelberg*, in *Le Chevalier Pirate*; Emiel Jannings in *Crépuscule de Gloire*; Charlie Chaplin in *Cirkus, Ruée vers l'Or*, en in vele kleine films; vijf keer Douglas Fairbanks in *Het teken van Zorro, Don X, zoon van Zorro, De Gaucho, Het IJzeren Masker, Robijn der Wouden (Robin Hood!)*.

Verder nog John Gilbert, Buster Keaton (meer dan vijf keer), Karl Dane, Charles Rogers, Richard Arlen, Harold Lloyd.

Maar men kondigde ook al fier de sprekende film aan en in 1932 werd effectief een S.M. Filmactie Familia gesticht om een "sprekende kinema installatie" te verwezenlijken. Een foto toont ons het indrukwekkende projectieapparaat.

Er waren niet dagelijks voorstellingen. In het seizoen 1935-1936 speelde men 's zaterdags om 18u, 's zondags om 14.30u, 17u en 20u, 's maandags om 20u en donderdag om 14u (de scholen hadden toen op donderdagnamiddag vrij) en 20u. De plaatsen kostten 2, 3, 4 en 5 frank maar kinderen en leden van kroostrijke gezinnen betaalden maar 1 frank.

Het is niet duidelijk wanneer de nieuwe benaming **NEVA** in voege is gekomen. Was het een reactie op een andere filmzaal, in de Frans Vekemansstraat 192 (nu het café De Regenboog), de **NOVA** die in gebruik bleef onder de naam **ROMA** van 1945 tot 1962, of was het juist omgekeerd?

Hoe dan ook, in 1976 werden de oude klapstoelen in rijen in de Familia afgebroken en werd een meer polyvalente zaal gemaakt waar men ook tafels kon zetten voor maaltijden, dansfeesten, enz.

Zou de huidige bezoeker van KINEPOLIS zich ervan bewust zijn dat het complex zoveel voorgangers heeft gehad in de vorm van de verdwenen wijkcinema's?

ASTRA

présente

DU 22 AU 28 NOVEMBRE 1957

Les Actualités BELGAVOX
en première vision

**DANIEL GELIN
ET DANY ROBIN**

dans

**BONSOIR PARIS,
BONJOUR L'AMOUR**

Enfants non admis

Place J.-B. Willems, 48, Bruxelles II - Tél. 26.71.52

PROGRAMME

Le Petit Colonel avec Shirley Temple

ODEON

47, Chaussée d'Anvers - BRUXELLES

PROGRAMME

Toujours 2 grands films au
PROGRAMME

HEURES DES SÉANCES

Samedi et dimanche : à 2 heures
Lundi, mardi, mercredi, jeudi, vendredi
4,30 heures

Pour la publicité sur notre écran
PUBLI-MIROIR DIASCOPE, s. p. r. l.
387, Bd de Smet de Nayer - T. 78.28.94

La direction se réserve le droit
de modifier le présent programme.

CINÉ

Le Centenaire

Programme

DE LA SEMAINE DU
Du 27 Avril au 3 Mai 1962

276-278, Avenue HOUBA de STROOPE
BRUX. II - Tél. 78.11.85

Les disques que vous entendez
au Ciné sont sélectionnés par
SON et LUMIÈRE
le Palais du Disque et du Pick-Up
233, Bd E. Bockstael - Bruxelles II

LA SEMAINE PROCHAINE

ENFANTS ADMIS

Du Vendredi 4 au Lundi 7 Mai 1962

DE ORDONNANS
(CAFÉ ZONDER BIER)

UNICO PRODUCTIE PARDON FILMS

Vlaams gesproken - Sous titres français
Vendredi 4 mai à 20 heures, gala avec

BOBBEJAAN SCHOEPEN qui
présentera son film « L'ORDONNANCE »
(Café zonder bier) - Prix ordinaire des
places.

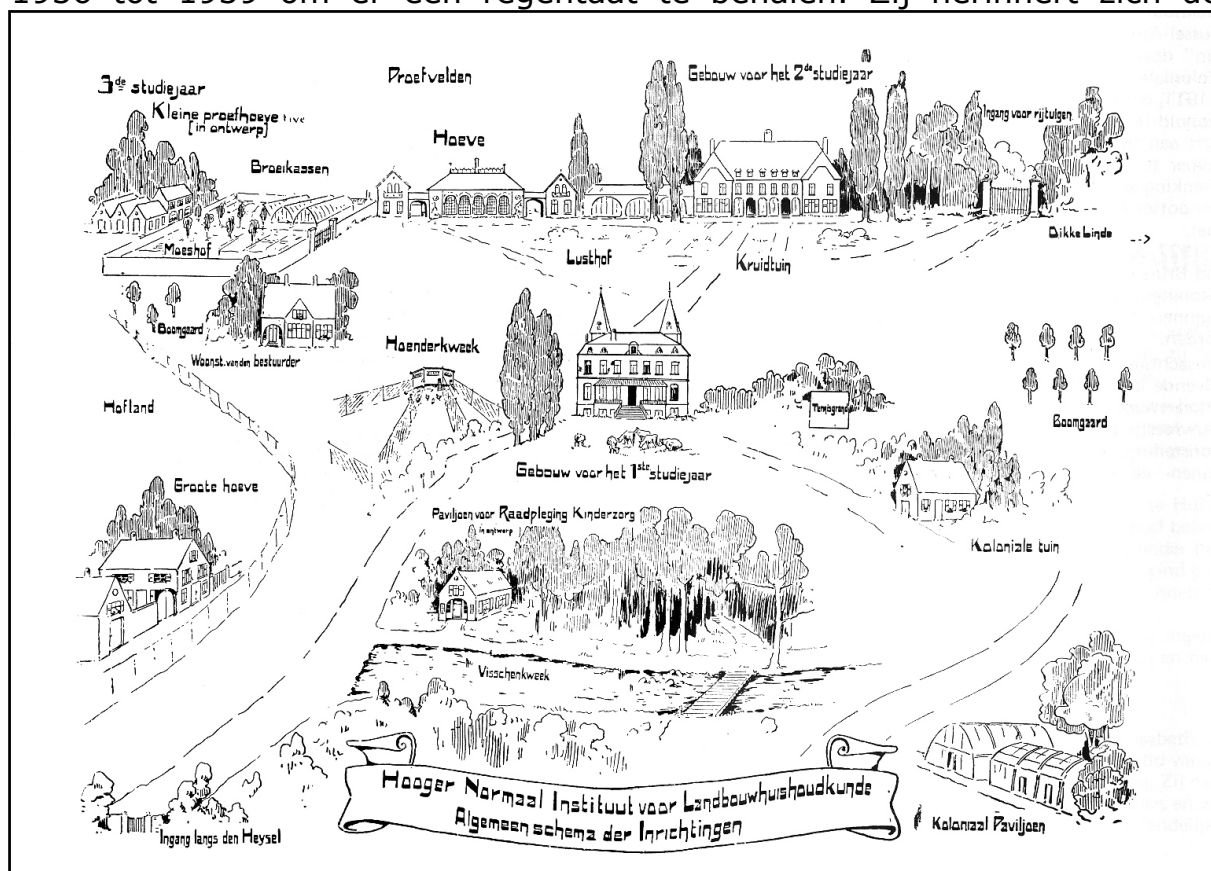
Du rire, du sentiment, de l'action et de
l'irrésistible !

IK HEB TWEE VERDWENEN PLEKKEN IN LAKEN GEKEND ... HERINNERINGEN VAN DE MOEDER VAN ONS WERKEND LID GUY FAUTSCH

Daniel Van Krieking
in samenwerking met Wim van der Elst

Ik mocht mevrouw Andrée BONNARD, de moeder van Guy Fautsch, ontmoeten. Zij is geboren te Verviers op 23 maart 1918 maar haar geheugen is nog ijzersterk.

Zij bezocht de Landbouwhuishoudschool in het park van Ossegem van 1936 tot 1939 om er een regentaat te behalen. Zij herinnert zich de

toenmalige directeur Jan Lindemans (1888 – 1963, de schoonvader van ons pas overleden werkend lid Désiré Winderickx).

Die woonde toen met zijn groot gezin (9 kinderen !) in de witte villa de "Bloeyende Linde"¹.

Tijdens haar studies raakte ze vooral in de ban van alles wat met melk te maken heeft. Haar proefschrift uit 1939 handelde over : "Les falsifications de beurre, de viandes... dans l'agglomération bruxelloise".

¹ Een idyllische evocatie van het leven op het domein van Ossegem kan men lezen in het boekje van ons LACAlid Leo Lindemans, zoon van Jan Lindemans : "De Prinsen van Ossegem", Brussel, 1989, dat vooral de nadruk legt op de "prinselijke" jeugdijaren die de kinderen er toen kenden.

Hot kastool ingesloten in de Expo 1935

Villa van de directeur voor de nalezen van 1935

In LACA Tijdingen jaargang 6 nummer 4 van juni 1995 en jaargang 11 nummer 4 van juni 2000 publiceerden wij studies over dit "Hoger Instituut voor Landbouwhuishoudkunde".

Het toeval wil dat de moeder van onze secretaris Wim van der Elst, ook in dat Instituut regentaat gedaan heeft en er daarna tientallen jaren zelf les gegeven heeft, ook nog nadat de school moest verdwijnen voor de Expo '58 en ze eerst naar Jette en dan naar Wemmel is verhuisd. In de jaren dat mevrouw Bonnard er school liep gaf zij er les in de Vlaamse en de Waalse sectie, toen nog onder haar meisjesnaam Gaby Vander Kuylen (°1910). Uit haar vele tientallen foto's uit die periode publiceren wij hier een kleine selectie. De "Waalse" sectie die er sinds 1920 bestond is pas in 1950 naar Argenteuil verhuisd.

Dat Instituut, dat er gekomen is in 1920 op initiatief van Paul De Vuyst, directeur-generaal van het ministerie van landbouw, was destijds bepaald revolutionair in zijn methodes, met een sterke nadruk op praktijkonderricht. In tegenstelling tot wat men zou kunnen vermoeden, waren het niet uitsluitend en zelfs niet vooral boerendochters die er naartoe kwamen. Men wou er immers regentessen vormen, die op hun beurt dan zouden ingezet worden in landelijke scholen om daar de meisjes van het platteland een opleiding te geven. Maar er kwamen ook meer en meer meisjes van wat men de burgerij zou kunnen noemen, om er een degelijke vorming te krijgen om later zelf een huishouden te beredderen. Lessen in koken, snit en naad, herstellingen en onderhoud, waren daarbij belangrijk.

Een buitenbeentje was toch wel de boerderijopleiding. Er was een boerderij verbonden aan de school op het domein van Ossegem. Bij de wereldtentoonstelling van 1935, toen het Instituut als het ware ingesloten geraakte door het Expo-terrein, werd er een modelhoeve gebouwd die later dienst bleef doen voor de school. De leerlingen moesten er de koeien verzorgen, melken, enz. In de klassen melkerij leerden ze niet alleen de technieken om de melk te bewaren, maar ook allerlei analyses uit te voeren. En bovendien hoe boter en diverse kaassoorten te bereiden.

Verzorging van de koe, in 1934

Het was van meet af aan de opzet een familiale geest te laten heersen. Daarom werd gekozen voor "paviljoenen" waar de leerlingen als in een grote familie samenwoonden. Het eerste jaar was ondergebracht in 25 kamertjes in het kasteel, en mevrouw Bonnard herinnert zich nog zeer goed de inwonende huismeesteres juffrouw Van Werveke. Het

gebouw met 34 kamertjes dat in 1921 werd bijgebouwd heette consequent "het Tweede jaar". Het derde jaar was ondergebracht in een gebouw nabij de boerderij en vanaf 1936 ook in 10 kamers in de Modelhoeve. In ieder paviljoen woonden drie regentessen samen met de meisjes. Zo heeft ook de moeder van Wim van der Elst er gewoond van 1933 tot haar huwelijk in 1944.

De kamertjes waren niet uniform bemeubeld, er werd integendeel naar afwisseling gestreefd. Er was een divanbed, ingebouwde wastafel, kasten en boekenrekken, fleurige gordijntjes.

Om de verschillende modellen van meubels uit te

Op de boerderij, in 1934

De modelhoeve in 1935

proberen, en ook opdat niemand zich bevoorrecht of benadeeld zou voelen in de keuze van het kamertje, werd er regelmatig onderling verhuisd.

In elk paviljoen was een grote woonkamer, waar ook sommige lessen werden gegeven, waar de maaltijden werden gebruikt die in de keuken bereid werden voor de groep die er woonde.

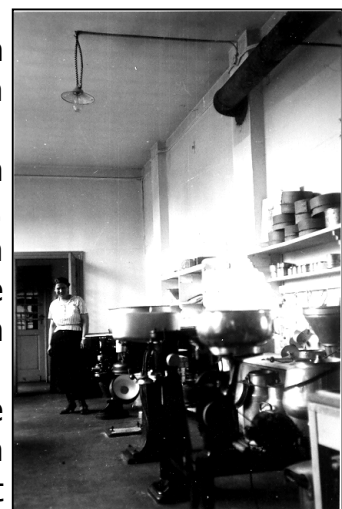
Er waren ook een washuis, een strijkzaal, een bakkerij en een zuivellokaal.

Principieel was er geen dienstpersoneel in de paviljoenen.

Er was wel een landbouwersgezin gehuisvest op de boerderij voor de

verzorging van het vee en de veldarbeid, en er waren ook vier tuinmannen en een huisbewaarder.

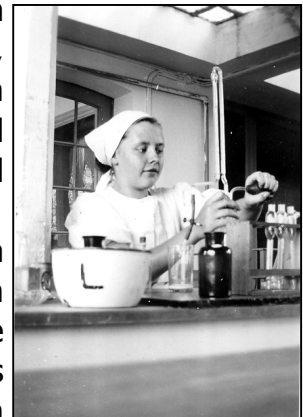
Toen mevrouw Bonnard er in 1936 kwam was de landbouwgrond en het bos al ten prooi gevallen aan de wereldtentoonstelling van 1935, en moest er niet meer echt op het veld gewerkt worden. Maar er bleef wel nog voldoende handenarbeid: koken, wassen en strijken, schoonmaken, de vaat doen, brood en taarten bakken, kachels aanmaken, melken, karnen, kaas maken, het vee

De melkerij in 1937

voederen en verzorgen, elk een eigen strookje tuin beplanten en verzorgen, al de maaltijden toebereiden, op- en afdienen, gordijnen en bedspreien naaien en allerlei verstelwerk uitvoeren. Er werd zelfs getimmerd in het lokaaltje voor kleine ambachten en geleerd elektrische herstellingen uit te voeren...

De dagindeling was als volgt: opstaan om 6u, daarna morgenstudie. Om 7u10 ontbijt, vaat spoelen en kamers in orde maken. Om 7u45 eerste theoretische les. Tussen 9u en 12u praktische lessen. 's Namiddags theoretische lessen tot 5u. Tot 6u allerlei karweitjes in huis of op de boerderij. Om 6u avondmaal en verpozing. Van 7u30 tot 9u studie, daarna bedtijd maar daar kwam in de praktijk niet veel van in huis zo vroeg.

Het laboratorium in 1938

De analyse, in 1938

Er werden regelmatig zangstunden gehouden, toneelopvoeringen, voordrachten, danspartijen. En er waren vele excursies en wandeltochten. Een apart accent boden de kloosterzusters van verschillende ordes die mee de lessen volgden. Omdat er meer en meer vrije landbouwhuishoudscholen werden opgericht werd geëist dat die twee leden van hun onderwijzend personeel naar Laken zouden sturen om er een officieel diploma te behalen.

Nog kleurrijker waren de talrijke buitenlandse leerlingen, uit nagenoeg alle landen van Europa maar ook uit Noord- en Zuid-Amerika, de Filippijnen, Zuid-Afrika, vooral wanneer ze zich uitdosten in hun nationale klederdracht. De toeloop werd zo groot dat men moest afremmen.

Alles bijeen een merkwaardig experiment, dat een sterke stempel drukte op de leerlingen die er verbleven. Het valt op hoe ze nog op hoge leeftijd

zeer levendige herinneringen aan "het Instituut" bewaren en zoals mevrouw Bonnard zonder aarzelen nog alles op de foto's uit hun jeugd jaren daar herkennen. Zo wist ze onmiddellijk wie de moeder van Wim van der Elst was, van wie ze effectief nog les heeft gekregen.

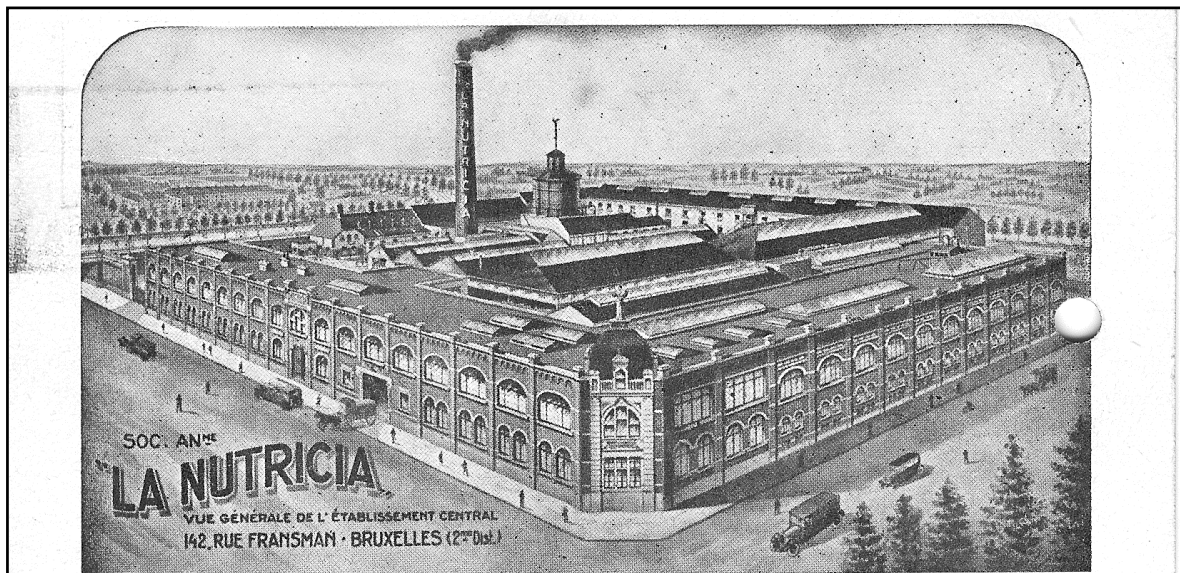

Keukenklas 1937 - Mw Bonnard: 2de links

Personeel & leerlingen in 1938. Mw Bonnard: uiterst links op 1ste rechtstaande rij

Om zich te vervolmaken heeft mevrouw Bonnard na haar studies nog zes maanden gewerkt in een laboratorium van de Stad Brussel in de omgeving van het Jourdanplein.

La santé dans un verre de Yoghourt Nutricia.

CONSOMMATION ANNUELLE : PLUS DE 2 MILLIONS DE BOUTEILLES

Toen omwille van de mobilisatie in 1939 een nijpend tekort aan mannelijke arbeidskrachten ontstond werd ze samen met een andere dame voor de analyse van melk aangeworven door NUTRICIA op 8 mei

1940, twee dagen voor de Duitse inval. NUTRICIA was toen gevestigd op de hoek van de Gasstraat en de Alfred Stevensstraat.

Ze herinnert zich dat de onderneming toen geleid werd door een zekere HURET, bestuurder, en NICOLAI, directeur. De hoofden van de productieafdeling waren beiden Nederlanders.

Ze liet haar moeder overkomen uit Wallonië en ze gingen samen in de Kunstenaarsstraat in Laken wonen (haar zoon Guy is er geboren op 12 augustus 1946).

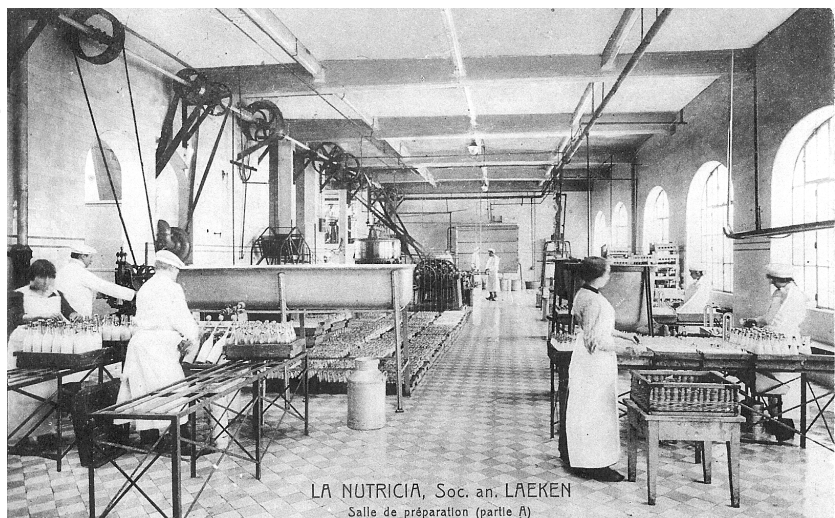
Tijdens de oorlog ging NUTRICIA melk ophalen bij de boeren in de omtrek rond Brussel, en dit met vrachtwagens die het de hele duur van de bezetting zouden volhouden.

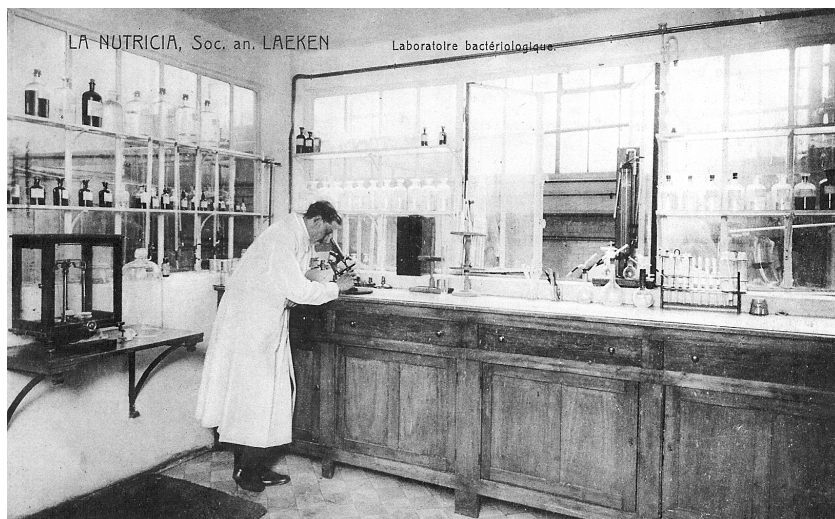
Haar taak bestond erin melkstalen te analyseren (een 250 tot 300 per maand)

om het vetgehalte vast te stellen. De producenten werden vergoed in functie van dit gehalte (de boeren probeerden eerst de melk af te romen om er boter van te maken die ze op de zwarte markt verkochten...).

De productie bestond uit gesteriliseerde melk, gekookt op 90°, die twee à drie weken bewaard kon worden; gepasteuriseerde melk, verwarmd tot 70°, die maar twee à drie dagen goed bleef; melk in poedervorm, boter, beschuit, enz.

De flessen, die stuk per stuk van een etiket voorzien werden door vrouwelijk personeel, hadden een porseleinen stop met randen in caoutchouc. Als lid van het personeel had ze recht per dag op twee liter afgeroomde en één liter volle melk. Met deze toegift kon ze ruilhandel bedrijven om aan andere voedingswaren te komen.

De uurroosters van het werk waren onderhevig aan verandering naargelang de behoeften ; als men haar 's zaterdags of 's zondags nodig had kwam men haar thuis halen.

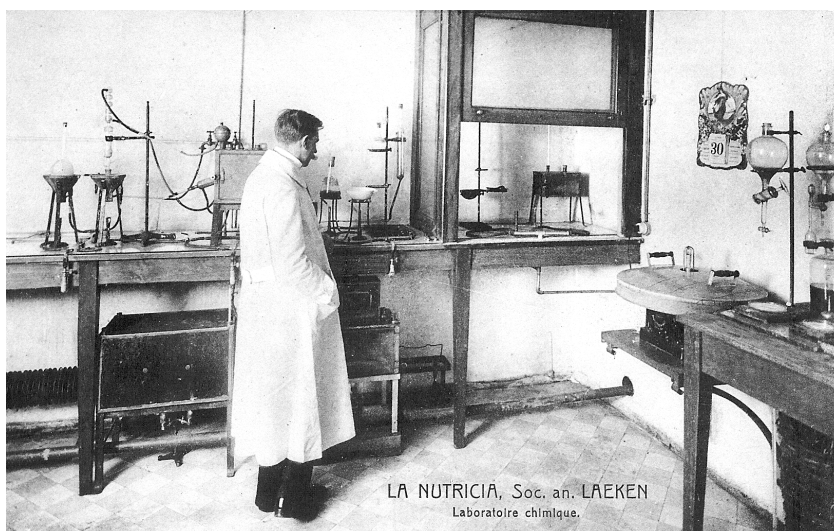
Het uurloon bedroeg in die tijd voor de etiketeersters 2,50 fr.

en voor gespecialiseerde arbeiders van 4,50 tot 5,00 fr. De bezoldiging schommelde tussen 1.500 en 2.000 fr. per maand, wat men voor die tijd enorm veel vond.

Ze verliet NUTRICIA in augustus 1945 om in het huwelijk te treden op 1 september 1945. Ze ging toen in Bergen wonen maar keerde in 1978 terug naar Laken op het adres waar ze nog steeds woont, in de J. B. Depairelaan. Nostalgie naar onze geliefde gemeente ?

Wij hebben het over NUTRICIA gehad in LACA Tijdingen, jaargang 14, nummer 3, maart 2003, blz. 23/24. Ter aanvulling van de herinneringen van mevrouw Bonnard nog wat gegevens uit het "Gulden Boek" van de Wereldtentoonstelling 1935, waar NUTRICIA op niet minder dan vijf verschillende stands aanwezig was. De tekst is wellicht niet vrij van enige publicitaire overdrijving...

Gesticht in 1898 was NUTRICIA een der oudste melkbedrijven van het land en had het van in het begin wetenschappelijke oogmerken. Na een voorzichtige start

volgde een snelle expansie, zoals af te lezen valt uit de groei van het gebouwencomplex tussen 1898 en 1935.

De aandacht ging vooral naar voeding voor gezonde en zieke zuigelingen, naar een speciale melk die de borstvoeding moest vervangen als die te kort schoot. De resultaten behaald met de "biberons" moedermelk wekten de bewondering van het medisch korps.

De aandacht ging vooral naar voeding voor gezonde en zieke zuigelingen, naar een speciale melk die de borstvoeding moest vervangen als die te kort schoot. De resultaten behaald met de "biberons" moedermelk wekten de bewondering van het medisch korps.

Nadien volgde de "gestassaniseerde" melk, volgens het procédé van Dr. Stassano, naar eigen zeggen de beste melk voor de massaconsumptie. De gesteriliseerde melk in flessen bewaarde zo goed dat ze gebruikt werd aan boord van de schepen van de Compagnie Maritime Belge (de Kongoboten) en zelfs in dozen verdeeld werd in de brousse van Nederland-Kongo.

Babutyrose was een geconcentreerde melk waaraan veel kinderen hun overleven te danken hadden.

Er werd ook een zoete en een zure yoghurt (op basis van Bulgaarse fermenten) gemaakt, volgens de artsen een aanrader bij gastro-intestinale stoornissen.

Andere specialiteiten waren Sinaqua, Lactosine, en de speciale melk van de modelstallen in Laken.

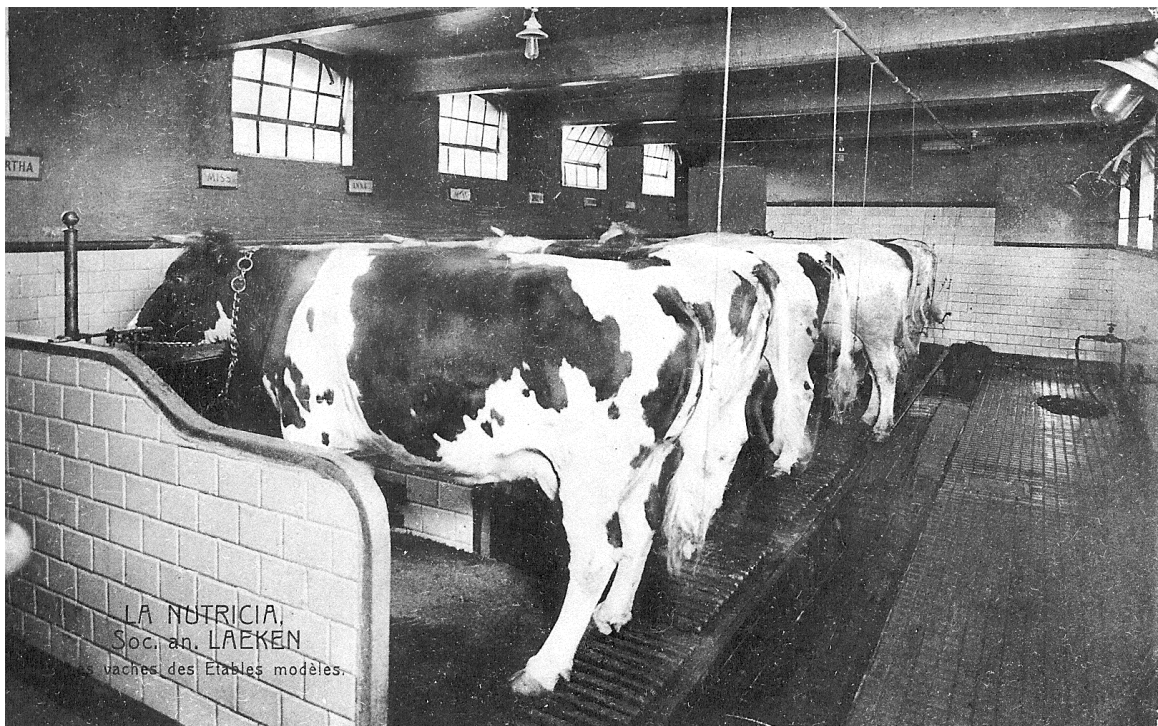
NUTRICIA maakte ook speciale beschuiten voor kinderen en zieken, en andere broodproducten voor diabetici en anderen die een regime moesten volgen.

De gecondenseerde melk en de poedermelk werden afgenomen door de chocolade-industrie en de suikerbakkerij.

Tenslotte waren er ook farmaceutische toepassingen zoals Bacillactine, een ferment op basis van melk, dat in pillen of ampoules geleverd werd.

NUTRICIA mocht zich fier 'Leverancier van het Hof' noemen. In Frankrijk was ze actief als Société Lactella in Tourcoing en Parijs.

In de jaren '60 verliet NUTRICIA Laken voor Bornem. In 2000-2002 verrezen op de vroegere terreinen in Laken de schoolgebouwen van het Instituut Paul-Henri Spaak.

LAKEN ROND 1880 IN DE HERINNERINGEN VAN FIERENS-GEVAERT

Wim van der Elst

Hyppolite Fierens-Gevaert (°Brussel 1870 - + Luik 1926) was vooral bekend als kunsthistoricus. Naast theoretische werken over de kunst van de 19e eeuw schreef hij onder meer monografieën over Van Dijck en Jordaens. Zijn grote boeken over de Vlaamse schilderkunst werden postuum heruitgegeven in 1927-1929 als een driedelige *Histoire de la Peinture flamande des origines à la fin du XVe siècle* (waarvan zijn zoon Paul Fierens het derde deel schreef). Maar hij had ook romans op zijn actief en allerlei gelegenheidsgeschriften.

Zo zou men ook een bundeling kunnen betitelen die in 1907 verscheen onder de titel *Figures et Sites de Belgique*¹.

Hierin komen in een hoofdstuk *Le Brabant*, in fine gedateerd augustus 1905, enkele bladzijden voor die hij wijdt aan Laken en omgeving. Maar ze bestaan hoofdzakelijk uit vroege jeugdherinneringen, die we dus rond 1880 mogen situeren. (Onze vertaling).

"Vlaams Brabant ontvouwt zijn opgewekt en kleurrijk binnenste iedere keer als er in mijn hart een roep naar mijn jeugd klinkt, en ik kan het niet anders oproepen dan doorheen de gevoelens van mijn kindertijd. Mijn herinneringen vluchten trouwens dadelijk weg uit de Brusselse voorstad waar ik mijn jeugd doorbracht. Dat was een lelijke uithoek: maar twee stappen verder strekten zich velden en dreven uit, en ik denk dat mijn behoefte om te gaan lanterfant en na de klas en het soort dronkenschap dat mij overviel bij de gewone uitstappen op zondag aangescherpt werden door een heimelijke wens om weg te vluchten.

De Maelbeek, waarvan we terugkwamen met een fles vol afgrijpselijke dikkoppen, de Donderberg, afgezet door een eindeloze muur waarover de indrukwekkende bomen van het koninklijk domein de wacht hielden, de mooie Sint-Annadreef met zijn miraculeuze bron – ze tekenen zich scherp af in mijn verste geheugen.

Ik heb het park van Laken weten ontstaan. Na een lange verwijdering heb ik onlangs die bewonderenswaardige omgeving aanschouwd met een eigenaardig gevoel van diepe vreugde.

Er waren vroeger niet al die kraampjes, waar wafels gegeten worden op de klank van een piano, en die hier de twijfelachtige charme van Asnières of Bois-Bolombes invoeren; de kleine fontein van Sint-Anna, genaamd naar de Vijf Wonden, die krampen, koorts en oogziekten geneest, kende toen nog niet de verkopers van snoepgoed, hun rollende kramen, hun

¹ Bruxelles, Librairie Nationale d'Art et d'Histoire G. Van Oest & Cie., Des presses de Madame Veuve Monnom, 32, rue de l'Industrie, Bruxelles, 185 p.

kalende ezel, losgelaten op het grasperk van de kapel. Het was een melancholisch en bescheiden oord...

Maar de recente smetten, vooral zichtbaar op zondag, verdwijnen in de majestueuze harmonie van het geheel. Ik heb de twee verdiepingen beklommen van het gotisch monument dat als een baldakijn het fijne beeld van onze eerste vorst beschermt.

Ah! Het panorama van de goede God dat men van daarboven ontdekt!

Aan mijn voeten brede slingerende paden en gazonperken die de maaiers juist hebben kort gehouden; voor mij, aan de overkant van een diepe vallei, Brussel, immense blauwe stad met torens, torenspitsen, koepels als fata morgana's afgestompt onder een azuren sluier; links van mij een terrein dat eerst afdaalt om dan terug op te stijgen en akkerland vertoont tot aan de horizon; rechts van mij het koninklijk kasteel met zijn bijgebouwen in Franse stijl met vergulde dakkappen, met zijn pagode die blinkt van de lak en de klokjes; achter mij de reuzenkastanjelaars waarvan het ronde lover wit wordt gekleurd door duizend bloementuilen.

Het is midden juni; de zuivere lucht trilt stilletjes, bezielt de dingen als door een onmerkbare huivering, en lijkt mij ontroerd door het geluk dat ik onderga bij het terugzien van dit oord.

Reeds sedert eeuwen kent men de schoonheid van dit landschap. In het Museum van Brussel is een schilderij van Snayers dat de bedevaart van de aartshertogin Isabella naar de Vijf Wonden-fontein voorstelt, met koetsen en gesticulerend voetvolk op het voorplan, en dan, verder, een schattige dreef met twee rijen boompjes. In de verte rijst Brussel op, minder geladen met leven en stenen dan vandaag, maar even fata morgana-achtig en blauw in de verre lucht en in zijn nog prille bevalligheid reeds de voorbode van zijn prachtige rijpheid.

Ik herinner me in een zondagse atmosfeer de boom van Wemmel, de bals van Sint-Pieters-Jette, de frikadellen van Meise. (...) Men kwam van de kermis van Meise terug bij het vallen van de avond, langs lanen waar de donker en donkerder wordende nacht me angst inboezemde. Ik herken de wegen van toen niet meer in de triomfantelijke lanen van vandaag.(...)

De vaart van Willebroek – wij zegden kortweg de vaart – met zijn drie etappes: l'Amour, de Marly, de Drie Fonteinen – was ook een wandeling die we dikwijls maakten.

Ik moest lang wachten om ze alleen te mogen maken: men probeerde me schrik aan te jagen door me te vertellen over de wildheid van de bewoners van Neder-Over-Heembeek; maar het was juist daar dat het me het best beviel. Ik was vlug voorbij de reusachtige reservoirs van de gasfabriek, ik stopte graag aan de gloriëtes van l'Amour, omwille van de boterhammen met platte kaas en het prikkelende bier van Diest; maar ik ging ook verder omdat het water daar, met zijn groen tapijt van waterlelies, helderder stroomde en gevlekt was door de donkere weerspiegeling van de bomen."

Als de herinnering van Fierens-Gevaert aan de reputatie van halve of hele wilden van de bewoners van Heembeek juist is, dan moet die al van vroeger dateren dan van het incident uit 1895 dat Jan Verbesselt beschrijft als "De Slag van de Gootstraat"².

Het kwam toen tot een gevecht in regel tussen roeiers van de Club Nautique aan de Marly en de bedevaarders van Scherpenheuvel, die de eerste zondag van mei te voet langs de vaart naar Heembeek terugkeerden. Er was misschien wat politiek mee gemoeid, want bij de verkiezingen van oktober 1894 (de eerste met algemeen meervoudig stemrecht, voor de mannen) hadden de liberalen een zware nederlaag geleden en was de sfeer tegen de katholieken opgehitst. De leden van een Brusselse roeiclub zullen in die tijd zeker uit de doorgaans liberale elitaire kringen gekomen zijn.

Het dagblad *Le Soir* blokletterde de dag daarop « *AU CENTRE DE L'AFRIQUE* ».

In het artikel schijnt de passage voorgekomen te zijn: « *Des gens arriérés, des troglodites habitant des chaumières de paille, qui se promènent encore avec des vaches dans le rues, qui sentent l'étable, sous la coupe d'un patriarche et magicien.* »

Dit volgens Verbesselt, die echter de indruk wekt dat deze woorden afkomstig zijn van Arthur Cosyn in diens *Sites Brabançons*³. In dat werk (dat trouwens mede opgedragen is aan H. Fierens-Gevaert) zegt Cosyn in de aanhef van het hoofdstuk over Neder-Over-Heembeek echter enkel: "Des actes de mauvais gré imputés à des habitants de ce village ont fait à celui-ci une triste réputation. Comment des mœurs sauvages ont-elles pu germer dans le cerveau de campagnards dont la résidence est aussi pittoresque, aussi paisible?"

En wat verder : « *Nous visiterons la bourgade, non pour ses habitants, mais pour elle-même. En y allant le jour, nous n'aurons rien à craindre.* »

En waar hij het heeft over de twee kerken van Heembeek die slechts een kilometer van mekaar liggen : "L'utilité de ces deux édifices ne me paraît pas résulter de l'état d'esprit des paroissiens."

Hier kan natuurlijk wel gezinspeeld zijn op de incidenten van 1895. Eerlijkheidshalve moeten we er bij vertellen dat Arthur Cosyn later, in 1925, een veel milder oordeel uitsprak over de bewoners van de streek⁴. Hij beschrijft een fietstocht langs de vaart naar Vilvoorde en verderop. « *Le dimanche, tout le long du bief, d'inoffensifs pêcheurs s'amuse à tremper du fil dans l'eau. Ceux-là ne sont pas à craindre ; ils détournent la tête peu ou prou. Il n'en est pas de même, nous a-t-on dit souvent, des paysans de ces parages. Nous devons à la vérité de dire, pour rassurer les timorés, que nous n'avons jamais eu, en quelque endroit que ce fût, de*

² Jan Verbesselt, Zo was Heembeek, 1980, blz. 60-62

³ Arthur Cosyn, Sites Brabançons. Promenades champêtres en Brabant. Les abbayes brabançonnnes, Ouvrage publié sous le Patronage du « Touring Club de Belgique », 1902, pp. 25-33

⁴ Arthur Cosyn, Guide historique et descriptif des Environs de Bruxelles, fascicule I: Rive gauche de la Senne, Bruxelles, Touring Club de Belgique, 1925, p. 54

démêlés avec nos bons villageois. L'important est de ne pas les ennuyer et, en général, si un promeneur a reçu quelque horion, qu'il scrute sa conscience et qu'il y cherche s'il n' a pas été le premier à ouvrir les hostilités. Un conseil : parlez le plus possible au campagnard en sa langue. »

Koninklijke Parklaan